

Güney Sibirya Türk Lehçelerinin Yok Olma Tehlikesi Üzerine

Serdar DAĞISTAN¹

Öz

Günümüzde, etnik veya dini ilişkilerde gerilimlerin arttığı ve yayıldığı bir ortamda, yok olma tehlikesi altındaki diller konusu üzerine bilimsel çalışmalar yapılması, çağın hem teorik hem de güncel bir sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Dil ölümünün başladığı veya gerçekleştiği her yerde doğal afetler haricinde; siyasi, kültürel ve hatta dini açıdan baskın güç olan bir toplum ve onun karşısında, değişik uygulamalar sebebiyle kültürel kimliğini, çoğu zaman dinini ve nihayet dilini yitirmeye başlayan toplumlar vardır. Çeşitli durumlarda ve aşamalarda gösterilen dil ölümünün başlangıcı, dilin, doğal konuşurlarını savaş, doğal afetler ve sürgünler etkisiyle fiziki ya da biyolojik olarak yok etmesi sonucunda meydana gelir. Fakat bu ölüm insanların biyolojik ölümü ile sınırlı olmaz. İnsanlar hayatta kalırsa dilleri de hayatta kahr diye bir genelleme de yapılamaz. İnsanlar yaşarken de diller yok olabilir yani ölebilir, öldürülebilir. Dolayısıyla bu araştırma makalesinde çeşitli nedenlerden ötürü yok olma tehlikesi altında olan Güney Sibirya Türk lehçelerinden Altay, Tuva, Hakas ve Şor dilleri üzerine Sovyetler döneminden günümüze kadar ele alınmış bazı bilimsel çalışmalar derlenerek incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Tehlikedeki Türk dilleri, Altay, Tuva, Hakas, Şor

On The Threat of Extinction of The Turkish Dialects of Southern Siberia

Abstract

Nowadays, in an environment where tensions in ethnic or religious relations are increasing and spreading, scientific studies on the subject of languages under the threat of extinction appear as both a theoretical and actual problem of the age. Wherever language death begins or occurs, apart from natural disasters, there is a society that is the dominant power politically, culturally, and even religiously, and against it, there are societies that, due to various practices, begin to lose their cultural identity, often their religion and finally their language. The onset of language death, which is manifested in various situations and stages, occurs when a language physically or biologically destroys its natural speakers through war, natural disasters, and exile. But this death is not limited to the biological death of humans. It cannot be generalized that if humans survive, so do their languages. Languages can also disappear, that is, they can die or be killed while people live. Therefore, in this research article, some scientific studies on Altai, Tuva, Khakas, and Shor languages, which are among the South Siberian Turkic dialects in danger of extinction due to various reasons, from the Soviet period to the present day will be compiled and analyzed.

Keywords: Endangered Turkic languages, Altay, Tuva, Khakas, Shor

Atf İçin / Please Cite As:

Dağistan, S. (2024). Güney Sibirya Türk lehçelerinin yok olma tehlikesi üzerine. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(4), 1181-1189. doi:10.33206/mjss.1472585

Geliş Tarihi / Received Date: 23.04.2024

Kabul Tarihi / Accepted Date: 30.06.2024

¹ Dr. Öğr. Üyesi - Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, serdar.dagistan@manas.edu.kg,

 ORCID: 0000-0002-1685-4890

Giriş

Tehlikedeki diller konusu ile ilgili araştırmalarda 20. yüzyılın 90'lı yıllarından bugüne tehlike altında olan Türk dillerine önem verilmeye ve sistematik araştırmalar yapılmaya başlandı. Değişik toplumlarda yaşayan Türklerin ve bazı Türk lehçelerinin neden, hangi sebeplerin etkisiyle yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olduğunun tespiti, Türk halklarının yaşadığı ülkelerde kabul edilen dil kanunları ve uygulanan dil politikasının Türklerin dillerine etkisi günümüzde Türkoloji biliminin karşı karşıya olduğu önemli meselelerden birisidir.

Genel kabule göre, günümüzde dünyada 6,500-7,000 dil vardır. Maalesef dillerin sayısı giderek azalmaktadır. Az nüfuslu halkların dilleri, dünya dillerinin yarısını teşkil etmektedir. Bu dillerin önemli bir kısmı yakın gelecekte kaybolma tehlikesiyle karşı karşıyadır (Kıdırali, 2016: 8). UNESCO tehlikedeki dillerin korunması amacıyla çalışmalar yapmaktadır. UNESCO tarafından paylaşılan bilgilere göre, son 60-70 yıl zarfında 200'den fazla dil kaybolmuştur. Bugün ise 538 dil kritik, 502 dil ciddi tehlike altında ve 607 dil ise savunmasız durumdadır. Ne yazık ki, bu listede Türk dilleri de yer almaktadır. Bu durum, özellikle SSCB'nin 20. yüzyılda izlediği dil politikalarıyla tahrip edici vahim olayların sonucunda ortaya çıkmıştır (Kıdırali, 2016:9).

Bilindiği gibi, herhangi bir ülkenin dil politikasını kendisine göre uygulayan kurumlar vardır. Hatta ülkelerin azınlık halklarının dillerini geri planda tutan, bir dilin önceliğini belirleyen açık veya gizli bir dil politikası ve dil planlamasının bulunmakta olduğunu da biliyoruz.

Bir ülkenin dil politikasının gerçekleşmesi dilin kendi kullanım durumu, siyasi güç ve resmi ideoloji, etnik köken, kültürel ve finansal faktörlerle sıkı sıkıya bağlıdır. Dolayısıyla dil politikası kavramı hem bilimsel, hem de politik bir anlam taşımaktadır. Yani dil politikası herhangi bir etnik grubun milli kimlik meselesiyle ilgilidir. Bir toplumun diline müdahale edilmesi, o toplumun milli kimliğini tehlikeye atabilir. Bu açıdan bakacak olursak bağımsız olmayan ve herhangi bir devletin içinde veya ona bağlı olarak yaşayan halkların durumu daha zordur. Çünkü bazı devletlerde uygulanan milli dil politikası çoğunlukla küçük ulusların ve etnik azınlıkların ortadan kaldırılmasını amaçlamaktadır. O yüzden Türk halklarının dilinden bahsederken, daha çok bağımsız, devleti olmayan başka devletler bünyesinde yaşamakta olan Türk halklarından bahsetmek gerekir. Çünkü o devletin bünyesinde olan Türk halkları politik baskılar altında olduğundan sayıları günden güne azalmakta, hatta bazıları yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır.

Uluslararası terminolojide "Tehlikedeki Diller" tabiri sayıları azalan dilleri veya halkları ifade etmektedir. Türk halkları arasında bu açıdan tehlike altında olan pek çok dil var. Bugün UNESCO ve Etnoloji kurumlarının belgelerinde hem ölü dil, hem de yok olma tehlikesi altında olan dil olarak kayıtlı Türk dilleri bulunmaktadır. Örneğin UNESCO belgelerinde Hakas dilinin Kamas lehçesi, Karaim dilinin Kırım lehçesi ve Soyatca (diğer adıyla Dukha), Etnoloji Enstitüsü belgelerinde Çağatay ve İrandaki Türk dillerinden olan Selçuklu Türkçeleri ölü diller arasında yer almaktadır. Genel olarak Karaim, Tofa dilleri, Kırımçak dili, Çulım Türkçesi gibi Türk dilleri şu anda yok olma tehlikesi altında olan diller arasındadır. Bundan dolayı Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı ve Uluslararası Türk Akademisi tarafından desteklenen Tehlikedeki Türk Dilleri Projesi, yukarıda dile getirilen fiili durumlardan hareketle, konuya Türkiye merkezli ancak Türk dili konuşan halklara yönelik bir bakış ve yorum ortaya koymuştur. Bu, projenin sadece Türkiye'deki dilleri değil, genel olarak Türk dili konuşan tüm toplulukların dil ve kültürlerini koruma ve destekleme amacını taşımaktadır. Bu bakış açısı, Türk dili ve kültürünün zenginliğini ve çeşitliliğini vurgularken, aynı zamanda bu dillerin tehlikede olduğu gerçeğini de dikkate alarak koruma çabalarının önemini vurgular (Yıldız, 2016:11).

Geçmişten günümüze diller daima birbirleriyle etkileşim içinde olmuşlardır. Gelecekte de bu etkileşim devam edecektir. Bu etkileşim ve ilişki sonucunda dillerde bazı değişiklikler meydana gelir. Yani dil doğar, yaşar ve ölür. Bu etkileşimler toplumdbilimsel terimlerle anlatılacak olursa bir dilin diğer bir dile yoğun etkisi Hagege'ye göre şöyle açıklanır: Birinci aşamada baskın dilin yoğun bir etkisi hissedilir ve bu yoğun etki sonucunda baskın dili konuşma artar. Genç nesil baskın dili öğrenir ve böylece iki dillilik gelişir ve bu ikinci aşamayı oluşturur. Fakat bu iki dillilik eşit düzeyde olmayan bir iki dilliliktir. Genellikle sosyal statüsü veya geniş ulusal, uluslararası kullanımı olan dil diğerine karşı büyük bir baskı oluşturur. Yerel dil bu duruma karşı koyacak güçte değildir. Genç nesil ile ana dili konuşan yaşlı nesil arasında iletişim sorunu giderek artar, zorlaşır. Bunun sonucu olarak da genç nesil, anne babalarının kullandığı dili terk eder (Hagege 2009: 80). Böylece dil yok olma aşamasına gelir. Yok olma riski ve tehdidi altındaki dil, yani tehlikedeki dil, belirli sebeplerle etkin bir şekilde kullanılmayan, konuşur sayısı azalma eğilimi gösteren veya nesiller arası dil aktarımının zayıfladığı dil olarak tanımlanabilir (Sarı, 2016: 241).

Güney Sibirya Türk Lehçeleri Üzerine Yapılan Çalışmalar

Bugün dünyanın her bölgesinde yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan birçok dil vardır. Bu çalışmada tehlike altında olan Güney Sibirya Türk lehçelerinden Altay, Tuva, Hakas ve Şor lehçeleri üzerinde durulacaktır. Geçmişte Türkolog dilbilimciler bu diller üzerine birçok çalışma yapmışlardır. Konuyla ilgili bilimsel çalışmalar, projeler, ders kitapları, tezler yazılmıştır. Günümüzde tehlikedeki diller arasında yer alan Altay, Tuva, Hakas ve Şor lehçeleri üzerine Sovyetler döneminde yapılan çok sayıda araştırma ile karşılaşmaktayız. Konuyla ilgili bazı kaynakları derleyerek geçmişten günümüze kadar yapılan bilimsel çalışmalarını inceleyeceğiz.

Razvitie Literaturnih Yazıkov Narodov Sibiri v Sovetskuyu Epohu (1965) adlı çalışmada aşağıdaki konular üzerinde durulmuştur. G.D.Sanceev Sibirya Dillerini Öğrenmenin Hedefleri başlıklı çalışmasında: 'Bilindiği gibi, Altay grubuna ait dillerin önemli bir kısmı Sibirya topraklarında bulunmaktadır. Altay grubuna ait dillerin aynı kaynaktan geldiği varsayılmaktadır. Ancak, birçok bilim adamı bu varsayımı reddediyor. Aynı dil ailesine veya gruba ait olsalar bile, Sibirya dillerinin incelenmesinin doğrudan tarihsel hedefleri takip edemeyeceğine inanıyorlar, çünkü bu dillerin genetik bağlantıları Sibirya sınırlarının çok ötesine geçiyor' görüşünü dile getiriyor (RLYNSSE 1965: 5-7). Dolayısıyla Sibirya'daki tüm dillerin tek bir dil birliği oluşturabileceği anlamına gelmediğinden bahsederek köklü bir dilin parçası olduğunu incelemeye çalışmıştır. Yukarıda adı geçen kitapta N.A. Baskakov Sibirya Türk Dillerini İncelemenin Hedefleri adlı çalışmasında Sibirya dillerinin kökünün Türk dillerine dayandığını şu cümlelerle belirtir: 'Sibirya Türk dilleri: doğuda Yakut, batıda Tatar dilinin Sibirya lehçeleri ve güneyde Altay, Hakas, Tuva, ayrıca Karagas, Kamasin, Şor, Çulım ve diğer lehçeler önemli farklılıkların yanı sıra, onları benzersiz bir alanda birleştiren, bazı ortak fonetik, sözcüksel ve gramer özellikleriyle karakterize edilen birçok ortak özelliğe de sahiptirler' (RLYNSSE 1965:23) diyerek yukarıda adı geçen diller üzerine çalışmalar yapmıştır. Bu kitapta buna benzer Altay, Tuva ve Hakas dilleriyle ilgili değerli birçok bilimsel makale bulunmaktadır. Örneğin: G.İ. Donidze'nin Sovyet Döneminde Hakas Dilinin Toplumsal İşlevlerindeki Bazı Değişimler Üzerine (RLYNSSE 1965: 32-35); D.A.Monguş'un Sovyet Döneminde Tuva Dilinin Gelişimi (RLYNSSE 1965: 53-60); D.F.Pataçakova'nın Sovyet Döneminde Hakas Dilinin Gelişimi (RLYNSSE 1965: 69-74); N.A.Kuçiçaşeva ve E.N.Çunceková'nın Sovyet Döneminde Altay Dilinin Gelişimi (RLYNSSE 1965: 75-80) makaleleri bu dillerin Sovyetler döneminde de 1965'li yıllardan itibaren ayrıntılı olarak incelenmeye ihtiyaç duyulan ve güncel konuların içinde yer alan diller olduğunu belirtmektedir.

Sovyetler döneminde Kırgızistan Bilimler Akademisi tarafından 1966 yılında yayımlanan İstoçniki Formirovaniya Türkskih Yazıkov Sredney Azii i Yujnoy Sibiri adlı makale derleme kitabında İ. A. Batmanov Güney Sibirya ve Orta Asya'daki Türk Dillerinin Oluşum Kaynakları çalışmasında Türk dillerinin sınıflandırılmasını yapar ve bu dillerin Rus dilinin etkisi altında kaldığını istatistik olarak gösterir. 'Yazım kalıpları, konuşan sayısının aşağıdaki göstergeleri ile karakterize edilir: буака – 291, бѳакѳ – 211; дыга – 310, дого – 192; пашыроа – 316, пначе – 186; суд – 261, сот –241. Burada çok sayıda Rusça kelimeye hakim olarak kendi lehçelerini yoğunlaştırır, geliştirir, aynı zamanda belirli diyalektler nedeniyle edebi dilleri zenginleştirir. Yeni hayat, yeni teknoloji ve kültür, yeni kelimeler şeklinde dillere yansır. Modası geçmiş kavramları ifade eden kelimeler kullanım dışı kalmaya başladı' görüşünü sunarak şöyle bir sonuca varır: 'Genel olarak, farklı dönemlerde Türk dillerinin kelime dağarcığının ve bazı gramer olgularının yenilenme kaynaklarının Moğolca, Farsça, Arapça ve şimdi Rusça gibi farklı diller olduğunu söyleyebiliriz' (İFTYSAYS 1966: 5-22). Bu kaynakçada Rus dilinin Türk dillerine olan etkisi üzerine Batmanov dahil diğer dilbilimcilerin çalışmalarını karşılaştırabiliriz. Mesela; U.Asanalıyev'in Rus Dili Türk Dillerinin Zenginlik Kaynağıdır (İFTYSAYS 1966: 318-357) makalesi sonradan SSB Bilimler Akademisi tarafından 1976 yılında yayımlanmış Sibirskiy Türkologičeskiy Sbornik adlı eserde N.İ.Letyagina'nın Tuva Dilinde Bir Kelimesi makalesinde 'bir' kelimesi gramer bakımından incelenir (STS 1976: 60-68). Aynı kitapta M.İ. Borgoyakov Modern Hakas Dilinde Bazı Sözdizimsel Yapıların Yan Cümlelere Geçişi çalışmasında Hakas dili cümlebilim bakımından ele alınır (STS 1976: 86-95).

Yazıkı Narodov Sibiri eserinin devamı 1978'de yayımlanmıştır. Bu çalışmada Sibirya dilleri üzerine geniş çaplı makaleler bulunmaktadır. Mesela, Türk dilleri etimolojisi, sesbilimi, alıntı kelimeler, gramer, leksik, lehçe v.b. konular ele alınmıştır. Hakas ve Şor dilleriyle ilgili çalışmalar da bulunmaktadır. Onlar D.F. Pataçakova'nın Hakas Dilinin Kızıl Lehçesindeki 'ç' ve 'ıı' Sesi Üzerine (YNS 1978: 151-159) ve F.G. Çispiyakova'nın Şor Dilinin Kondom ve Mrass Lehçelerinde Ünlüler Arası ũ - 3(c) Sesleri Üzerine' (YNS 1978: 170-174) başlıklı çalışmaları yapılan araştırmalar arasındadır. Dilbilimci A.M.Şerbak'ın Oçerki po Sravnitelnoy Morfoloģii Türkskih Yazıkov (1981) adlı çalışmasında Türk dilleri morfoloji bakımından ele alınarak fiil çekimleri, fiil oluşum formları, Türk dillerinde morfolojik unsurların oluşum yöntemleri ve

tarihsel derinliği üzerine konulardan bahsedilmektedir. Türk dillerinin morfolojisi üzerine yapılmış diğer bir karşılaştırmalı eser Sravnitelno-İstoričeskaya Grammatika Türkskih Yazıkov, Morfoloģiya E.R.Tenişev'in editörlüğünde 1988 yılında SSB Bilimler Akademisi tarafından yayımlanmıştır. Çalışmada Türk dillerinin isim, sıfat, sayı sıfatı, zamir, zarf, fiil ve edatları ele alınmıştır.

Yukarıda taradığımız kaynaklar dilbilimcilerin 1965-1988 yılları arasında genel Türk dilleri üzerine yaptığı çalışmalardır. Aşağıda tarayacağımız kaynaklar ise tehlikedeki Türk lehçeleri Altay, Tuva, Hakas ve Şor dilleri üzerine yapılmış çalışmalar olacaktır.

Altay Türkçesi Üzerine Yapılan Çalışmalar

Altay dilinin morfolojisi üzerine çalışan ilk dilbilimcilerden birisi G.İ.Ramsted'dir. Onun Vvedenie v Altayskoe Yazıkovnanie eseri 1957'de Moskova'da yayımlanmıştır. Bu çalışma, Altay dillerinin karşılaştırmalı tarihsel gramerinin ana bölümü olan morfolojiye ayrılmıştır. Yani Türk, Tunguz, Moğol ve Kore dillerinin materyallerine dayanarak, Altay dillerinin evrim modelini oluşturmasını sağlayan belirli gramer biçimlerinin bir analizi verilmektedir. Ayrıca dilbilgisi yapılarının ve söz varlığının tarihsel gelişimini sunmanın yanı sıra çeşitli sözcük ve eklerin etimolojisini de belirler (Ramsted 1957: 26-225). Sonra N.A.Baskakov'un 1958'de yayımlanmış Altayskiy Yazık kitabının temel amacı Altay dili çalışmalarının tarihi, oluşumu, gelişimi hakkında genel bir fikir vermektir. Kitap üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Altay dili ve lehçelerinin 15. yüzyılın sonlarından 1950'ye kadar olan sürecinin incelenmesinin tarihi hakkında bilgiler yer almaktadır. İkinci bölümde Altay dilinin kökeni, diğer Türk dilleriyle bağlantısı ve ilişkisi, ana gelişim süreçlerinin özellikleri, lehçelerinin birleştirilmesi konularına ayrılmış ve son olarak Altay dilinin SSCB halklarının dillerinden biri olarak gelişmesi ele alınmıştır. Üçüncü bölümde Altay dilinin lehçelerinin sınıflandırması ve güney ve kuzey olmak üzere iki ana lehçe grubunun fonetik ve gramer özelliklerinin kısa bir açıklaması sunulmaktadır (Baskakov 1958: 5-115).

O.P.Sunik'in editörlüğünde 1971 yılında SSB Bilimler Akademisi tarafından yayımlanan Problema Obşnosti Altayskih Yazıkov adlı çalışmada Altay dillerinin ortak sorunu, Altay dillerinin karşılaştırmalı incelenmesi metodolojisi, bir Hint-Avrupalının bakış açısıyla Altay çalışmaları, Altayca akrabalık terimleri ve etimoloji sorunu, Altay dillerinde organ adları hakkında, Tunguz-Mançu ve diğer Altay dillerinde "kırmızı" niteliğini ifade eden kelimelerin genel temelleri ve sözcük modelleri, Altay sözcük paralellikleri üzerine bazı notlar, Altayca ve Çuvaşça geyik, deve ve fil isimleriyle paralellik, Altay dillerinde mekânsal temsiller ve bunları ifade etme yolları üzerine çalışmalar bulunmaktadır. Altay dilleriyle ilgili diğer bir bilimsel çalışma da Oçerki Sravnitelnoy Morfoloģii Altayskih Yazıkov kitabı O.P. Sunik'in editörlüğünde 1978 yılında SSB Bilimler Akademisi tarafından yayımlanmıştır. Çalışmada Altay Türk dilleri; Altay dillerinde etken fiil biçimleri, Altay dillerinde sözlü eylem yöntemlerini ifade etme biçimleri, Altay dillerinde "olmak" fiili ve türetim, Altay dillerinde çokluk ekinin tarihi gelişimi üzerine, Altay dillerinde "kendi"/"kendisi" zamirleri ve bunların morfolojik türeyişi gibi konular incelenmiştir (Sunik 1978: 10-268).

İ.V.Kormuşin'in Sistemi Vremyon Glagola v Altayskih Yazıkah (1984) kitabı ise, Türk, Tunguz-Mançu ve Moğol gruplarının kanıtlanmış modern, ortaçağ ve antik dillerinin fiil kategorisinin anlamsal ve biçimsel yapısının bir analizini sağlar; karşılaştırmalı tarihi yöntemlere ve proto-dilbilimsel yöntemlere dayanarak bu kategorinin durumu her grupta ayrı ayrı yeniden yapılandırılır ve ardından çevrimdışı yeniden yapılandırmanın sonuçları karşılaştırılır (Kormuşin 1984: 3-85).Yukarıda incelediğimiz kaynaklar Altay dilleri üzerine yapılan çalışmalardan bazılarıdır Dikkat edecek olursak, çalışmaların çoğu Sovyetler döneminde yapılan çalışmalardır.

Tuva Türkçesi Üzerine Yapılan Çalışmalar

Tuva dilinin sesbilimini inceleyen F.G. İshakov Tuvinskiy Yazık Oçerk po Fonetike (1957) kitabında Tuva dilinin ünlü ve ünsüzlerini tek tek incelemiştir. Her ses örneklerle diğer Türk dilleriyle karşılaştırılarak incelenmiştir. Yazar çalışmasını vokal ve konsonant olmak üzere iki bölümde ele almaktadır (İshakov 1957: 9-116). Sonra 1961'de dilbilimci F.G. İshakov'un A.A.Palmbah ile yayımladığı Grammatika Tuvinskogo Yazıka, Fonetika i Morfoloģiya kitabında fonetik ve morfoloji üzerine çalışmalar yapmıştır (İshakov, Palmbah 1961: 9-471).

Tuva dili üzerine yayımlanmış bir başka çalışma olan Tuvinskaya Pismennost, Yazık i Literatura (1980) kitabı da Tuva dilinin 50. yıl dönümüne ithaf edilmiştir. Kitapta yer alan makaleler, yazının tarihini, Tuva'nın sosyo-kültürel gelişimi açısından önemini ve Tuva ulusunun tarihini incelemektedir. Tuva dili ve edebiyatının ulusal yazı dilinin tanıtımıyla ilgili güncel sorunlarına yönelik bir dizi makaleler yer almaktadır. Mesela, Tuva dili ile ilgili: Tuva halkının ulusal bütünleşmesinde dil ve yazının rolü üzerine, Tuva sözcükbilimi ve

sözlükbilimi, Tuva dilindeki taklit sözlerin fonetik ve yapısal özellikleri üzerine, Modern Tuva dilinin bazı sesli harflerinin yazılış sorunları, Rusça ve Tuva dillerinde kelime sırasının temel işlevleri, Ortaokulda Tuva dili öğretiminin sorunları v.b. konular ele alınmıştır (TPYL 1980: 3-131). 1987'de yayımlanmış B.İ.Tatarinsev'in Smislovie Svyazi i Otnoşeniya Slov v Tuvinskom Yazıke kitabında ise Tuva dili leksik ve semantik açılarından ele alınmıştır (Tatarinsev 1987: 3-198).

Hakas Türkçesi Üzerine Yapılan Çalışmalar

Tehlikedeki Türk dilleri sıralamasında yer alan diğer bir lehçe olan Hakasça üzerine Sovyetler döneminde detaylı bir şekilde araştırmalar yapılmıştır. Mesela, 1955 yılında Hakas Dil, Edebiyat ve Tarih Araştırma Enstitüsü tarafından yayımlanan Voprosı Hakasskogo Yazıka i Literaturı adlı çalışmada Hakasça üzerine birçok konuda makaleler yer almaktadır. Makalelerde şu konulara değinilmektedir: Hakas sosyo-politik terminolojisinin sorunları, alıntı kelimelerin sınıflandırılması, Hakas dilinde “r” ve “f” seslerinin vokaller arası konumu, Hakas edebi dilinde çıkma durumunun biçimleri ve anlamları gibi konular işlenmiştir (VHYL 1955: 13-170). Hakas dili üzerine yayımlanmış bir başka çalışma olan 40 Let Hakasskoy Pismennosti (1967) adlı eser de Hakas yazısının 40. yıl dönümüne ithaf edilmiştir. Bu eserde yer alan bölümler: Yazılı ve Edebi Hakas Dili, Hakas Dilinin Yazım Normlarının Oluşturulması, Hakas Dilindeki İlk Okul Ders Kitapları gibi konular üzerine hazırlanmıştır (HP 1967: 6-80).

Hakas dilinin fonetik, morfoloji ve sözdizimini ele alan diğer önemli bir eser dilbilimci N.A.Baskakov'un editörlüğünde Grammatika Hakasskogo Yazıka adıyla 1975 yılında yayımlanmıştır. Bu çalışma, edebi bir dil olarak ortaya çıkan modern Hakas dili üzerinedir. Çalışma, dilbilimin ana dallarını (fonetik, morfoloji, sözdizimi) içermektedir (GHY 1975: 3-413). M.İ.Borgoyakov tarafından 1981'de yayımlanmış bir bilimsel çalışma da Hakas dilinin tarihi gelişiminin araştırılmasını ele almaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde Hakasların tarihi ve dilleri hakkında bilgiler sunulmaktadır. İkinci bölümünde Hakas dilini ve lehçelerini incelemek için kaynaklar üzerine araştırmalar incelenmektedir. Üçüncü bölümde ise Hakas dili ve ağızlarının araştırılması tarihi ele alınmaktadır (Borgoyakov 1981: 7-143).

Şor Türkçesi Üzerine Yapılan Çalışmalar

Yok olma tehlikesinde olan dillerden bir sonraki de Şor lehçesidir. Günümüzde nüfusları on beş binin altına düşmüş olan Şor Türklerinin dilleri yok olma sürecindedir (Babatürk, 2022: 198). Son zamanlarda bu dili konuşanların sayısı gün geçtikçe azalmaktadır. Elbette, bu durumun nedenleri, yukarıda bahsettiğimiz kuramsal sebeplerle ilişkilendirilebilir. Yani devletin olmaması, dil üzerine basılan kaynak kitapların yetersizliği, dili taşıyan, bilen kaynak kişilerin azalması gibi sebepler dili yok olma tehlikesiyle karşı karşıya getirmektedir. Şorca üzerine yazılmış birçok bilimsel çalışma vardır. N. P. Dırenkova'nın 'Şorskiy Folklor (Şor Folkloru 1940)' ve 'Grammatika Şorskogo Yazıka (Şor Dili Grameri 1941)' adlı çalışmaları Şor Türkçesi üzerine yapılan temel kaynaklardır (Babatürk, 2020: 1359). Sovyetler döneminde 1977'de yayımlanmış Yazıki Narodov Sibiri kitabında Şor diliyle ilgili şu çalışmalar sıralanabilir: İ.P. Borodkina Şor Dilinin Mras Lehçesindeki Sesli Harflerin Bileşimi başlıklı çalışmasında Şor dili üzerine uzman, kapsamlı çalışmalar yapan N. P. Dırenkova'nın bir kaç bilimsel çalışmasını örnek olarak alır ve Şor diliyle ilgili eserleri sıralar. Bu çalışmada Şor dilinin sesbilimi ele alınmış ve ünlüler incelenmiştir (YNS 1977: 11-20). Aynı şekilde sesbilim, fonem üzerine yapılan bir başka çalışma ise N. B. Pospelova tarafından ele alınmıştır. Pospelova'nın Şor Dilinde Ünsüz Ses Birimlerinin Bileşimi konusunda yazdığı makalede ünsüzler üzerine durulmuştur (YNS 1977: 21-33). F.G. Çıspiyakova da Şor Dilinin Kondoma Lehçelerindeki Fonetik Süreçleri adlı çalışmasında Şor dili fonetik bakımdan incelenerek ünlü ve ünsüzlerin sınıflandırılması ele alınmaktadır (YNS 1977: 64-75). Şor Dilinde Basit Sıfat-Fiil adlı çalışmasında A. V. Espova Şor dilinin sıfat-fiil konusunu örneklerle anlatmıştır (YNS 1977: 103-109). M. A. Jevlov Hakas Yazım Terimleri makalesinde Hakas terminoloji ve terimlerinden bahsetmektedir (YNS 1977: 113-122).

1993 yılında yayımlanmış İ. A. Nevskaya'nın Formı Deepriçastnogo Tıpa v Şorskom Yazıke monografisinde şu konulara değinilmektedir: Şor dilinin fiil kalıpları sisteminde zarf fiillerin yeri, Şor dilinde zarf fiillerin oluşumu ve anlambilim, Şor dilinde anlambilimi ve sınıflandırılması konuları ele alınarak üzerine çok az çalışma yapılan Şor dilinin materyallerine dayanan bu monografide, ilk kez zarf tipinin bir form sistemi vurgulanmış, gerçek zarf ve zarf benzeri formların bileşimi ve bunların morfolojik, sözdizimsel işlevleri belirlenmiştir (Nevskaya 1993: 3-107).

Değerlendirme

Rusya Federasyonu bünyesinde özerk bir cumhuriyet olarak yer alan yukarıda adı geçen dillerin konuşurlarının çoğunluğunun Rusça konuştuğunu da belirtelim. Buna rağmen milli kimlik konusunda şuurulu

olmaları nedeniyle dillerinin araştırılması ve korunması üzerine bazı çalışmalar yürütmektedirler. Yapmış oldukları bu çalışmalara rağmen adı geçen bu dillerin tehlike altında olan diller arasında olduğu maalesef bir gerçektir. Çünkü Rusya Federasyonu'nda 1991-2000 yılları arasında gerçekleştirilen reformlar yerli halklara-ulusal azınlıklara kendi ana dillerini eğitim ve kitle iletişim araçlarında kullanma hakkı vermiş olsa da, hükümet 2000 yılından sonra yerli dillerin devlet işlerinde kullanımını tamamen kısıtlamıştır. Halen, Rusya Federasyonu Anayasası'nın 68. maddesine göre, özerk cumhuriyetlerin yerel yönetimlerde ve devlet dairelerinde ana dillerini kullanma, ana dillerini koruma ve geliştirme hakları olmasına rağmen, devlet dili Rusça olduğundan, Rusça hemen hemen her alanda kullanıldığı için yerel diller bastırılmaktadır. Sibirya'da çeşitli sosyal alanlarda 40'tan fazla yerli halkın dilinin geliştirilme olanakları son derece daralmış ve yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmışlardır. Bunların içinde de Altay, Tuva, Hakas, Şor dilleri vardır. Rusya Federasyonu Anayasası'nın (26.2) maddesi "Herkesin kullanım, iletişim, eğitim ve yaratıcılık dilini serbestçe seçme hakkı vardır" hükmünü içermesine rağmen, Rusya Devlet Duması tarafından 25 Temmuz 2018'de kabul edilen yasa, Rus dilinde eğitim sağlamaktadır. Ama kanunun kabul edilmesi, yalnızca kişiye herhangi bir şartta, herhangi bir dili kullanabilme hakkını ya da imkanını verme anlamına gelmez. Bu, söz konusu olan hak ve imkanları gerçekleştirmeyle sağlayabilmek için devlet kurumlarının değişik dilleri bilen uzmanları istihdam etmek anlamındadır. Bu durum konuşur sayısı her geçen gün azalan Türk halklarının dillerinin gerçek anlamda yok olma tehlikesini yaratmıştır diyebiliriz. Bu süreç, yalnızca dilleri tehlike altında olan bölgelerde değil, diğer bağımsızlığını kazanmış ülkelerde de yakın gelecekte karşılaşılabilecek bir tehlike olarak görülmektedir.

Yukarıda bahsedilen çalışmaların çoğunun Sovyet döneminde yapılması, Sibirya çalışmalarının gelecekte de devam edeceğini göstermektedir. Alanında son derece önemli çalışmalar olan bu çalışmalar dışında Güney Sibirya Türk lehçeleri üzerine yapılan başka çalışmalar da vardır. Mesela, Sibirya üzerine Türkiye'de de bazı çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar, ayrı bir konu olarak incelenmeyi gerektirir. Örneğin, Ekrem Arıkoğlu'nun "Türkiye'de Sibirya Çalışmaları" başlıklı makalesinde, konumuzla ilgili birçok çalışmaya rastlayabiliriz [Arıkoğlu, 2006: 7-23]. Aynı zamanda Güney Sibirya Türk lehçeleri üzerine yapılan belirli çalışmalardan da bahsedebiliriz:

Tehlikedeki Türk Dilleri üzerine yapılan bilimsel çalışmaların son yarım asırda yaygın olarak ele alınmaya başlanması sevindiricidir. Çalışmamızda ele alınan diller üzerine geçmişte Sovyetler döneminde birçok çalışma yapılmıştır. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra bu diller üzerine çalışmalar parmakla sayılabilecek kadar azalmıştır. Bu nedenle de tehlikedeki diller konusu güncel konular arasına girmiştir. Tabii ki yukarıda belirlediğimiz kuramsal sebepler başta olmak üzere bilimsel ve diğer çalışmaların azalması da dillerin yok olma riskini artırmaktadır. Çünkü tehlikedeki bir dili konuşan kişilerin o dilde yayımlanmış kitaplara, çalışmalara ihtiyaçları vardır. Kitaplar, araştırmalar ve çalışmalar olmadığı takdirde o dili kullananlar da yok olur. Fakat son zamanlarda bu konu güncel olarak birçok proje kapsamında ya da konferans, sempozyum gibi bilimsel faaliyetlerde sunulan, ele aldığımız konuyla ilgili makale ve bildirimlerle de karşılaşmaktayız. Örnek olarak dört ciltten oluşan Tehlikedeki Türk Dilleri eserini ele alabiliriz. Tehlikedeki Türk Dilleri projesi; dünya gündeminden nispeten uzak kalan az nüfuslu ve az konuşurlu Türk halklarını, onların dillerini ve kültürlerini birarada, ortak ana başlıklar halinde ele almayı, tanıtmayı, bilgi ve belgeleri kamuoyu ile paylaşmayı ve bu yolla tehlikedeki Türk dilleri ve kültürleri konusundaki farkındalığı ve duyarlılığı geliştirmeyi, sonraki kuramsal çalışmalar, dokümantasyon çalışmaları, yeniden canlandırma vb. diğer faaliyetler için müşterek bir akademik zemin ve platform oluşturmayı amaçlamıştır. Bu tür proje çalışmalarının artması belki de tamamen olmasa da bazı dillerin yok olmasını erteleyebilir.

İbrahim Ahmet Aydemir, Altay Tuvaları-Altaylarda Unutulmuş Bir Türk Halkı başlıklı makalesinde şunları belirtmektedir: 'Bir disiplin olarak Türkoloji, sadece Türk dillerinin araştırılmasını değil, aynı zamanda Türk halklarının tarihini, menşesini, dini inanışlarını, maddi-manevi kültürünü ve sosyoekonomik yapısını araştırmayı da kapsamaktadır. Bu bağlamda büyük küçük bütün Türk halklarının tarihleri ve maddi kültür varlıkları bilimsel veriler ve ölçütler dikkate alınarak araştırılmalı ve irdelenmelidir. Altay Tuvaları olarak adlandırılan grup, başta Tuva Cumhuriyeti Tuvaları olmak üzere diğer Tuva gruplarından çok uzun yıllar ayrı kalmışlardır. Bu ayrı kalışın ve izole bir hayat sürüşünün de neticesi olarak Altay Tuvalarının bugün kendine has dili, tarihi, ve kültürü oluşmuştur (Aydemir, 2009:12). Aydemir bu çalışmasında öncelikle Altay Tuvalarının tarihini, kökenini, dilini, dinini ve maddi kültürünü ön plana çıkarmaya çalışmıştır. Bunlar ortaya konulurken bir taraftan da Altay Tuvalarının hali hazırdaki durumları da en son bilimsel veriler dikkate alınarak betimlenmeye çalışılmıştır. Gökçe Yükselen Peler ve Fatih Çelik'in Sibirya Türkçesi Altay, Hakas, Tuva ve Saha Türkçeleri Kısa Gramer ve Edebiyat adlı çalışmalarında Güney Sibirya Türk lehçelerinin gramerleri ve edebiyatları incelenmiş olup Sibirya çalışmalarına yeni bir katkı sağlamıştır (Peler, Çelik 2024:

166). Son zamanlarda bahsettiğimiz gibi yukarıda adı geçen diller üzerine yapılan bilimsel çalışmaların yanı sıra tezler de yer almaktadır. Mesela, Kırgız cana Tüştük Sibir Türk Tilderindeki Cndm Kategoriyası (2015) başlıklı doktora tez çalışmasında Kırgız Türkçesi ve Güney Sibiry Türk Lehçelerinin hal kategorisi incelenmiştir (Dağıstan 2015: 4-205).

Sonuç ve neriler

Günümüzde tehlikedeki Türk dilleri üzerine yapılan bilimsel çalışmaların çoğalması sevindiricidir. Ancak yapılan bu çalışmaların sayısı yetersizdir. Bu nedenle bilgi ve iletişim teknolojilerinin etkisiyle yaşanan küreselleşmeyle birlikte toplumların sosyal yaşantılarına yön veren kültürel miras ögelerinin yok olmasını nlemeliyiz. Karşılaşılan bu sorun, bilgi ağı olarak nitelendirilen günümüzde toplumların kültürlerini çağın gerektirdiği teknolojileri kullanarak bir sonraki nesle aktarmasını ve toplumların hafızası ve kültür köprüsü olan kütüphanelerin, arşivlerin ve müzelerin bu konuda üzerine düşen görevi yerine getirmeleri zorunlu kılınmalıdır. Yoksa dilin yeri insanların aklındadır ve dil, varlığını sürdürebilme yeteneğine sahip değildir. Kullanıldığı ve sonraki nesillere aktarıldığı sürece yaşar ve gelişir.

Ana dili konuşanların başka bir dili konuşmaya başlaması, dil ölümüne neden olan en önemli faktörlerdendir. Bu ise, çoğunlukla doğal afet veya g söz konusu değilse güçsüz bir topluluğun güçlü bir topluluk tarafından işgal edilmesiyle meydana gelen bir durumdur. Bazen hakim unsurun baskısı o kadar artar, edilgen toplum üyelerinin büyük bir kısmı kendi rızalarıyla daha zgr yaşayabileceklerini düşündükleri başka bir ülkeye dahi gebilirler ve ana dillerinin konuşulduğu doğal ortamdan koptukları için yeni ortamda ana dillerini zamanla unutabilirler.

Etik Beyan

“Güney Sibiry Türk Lehçelerinin Yok Olma Tehlikesi zerine” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Çatışma Beyanı

Çalışma kapsamında kişisel ve finansal herhangi bir çıkar çatışmasına neden olabilecek bir durum bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Aranın, Yu.L. (1980). Tuvinskaya Pismennost, Yazık i Literatura Otvet.red., Kızıl, Tuvinskoe Knijnoe İzdatelstvo, S. 131.
- Arıkoğlu, E. (2006). Türkiye’de Sibiry alışmaları (makale). Türk Dünyası Dil ve Edebiyatı Dergisi, sayı 21. 7-23.
- Asanaliyev, U. (1966). Rus Dili Türk Dillerinin Zenginlik Kaynağıdır (makale). İstoniki Formirovaniya Türkskih Yazıkov Sredney Azii i Yujnoy Sibiri (sbornik statey), Akademiya Nauk Kırgızskoy SSR, Frunze, S. 359.
- Aydemir, İ. A. (2009). Altay Tuvaları-Altaylarda Unutulmuş Bir Türk Halkı (makale) Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, sayı 48, 1-12.
- Babatürk, S. (2020). şor Türklerinin Bilmeceleri. Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9(3), 1358-1374.
- Babatürk, S. (2022). şor Türklerinin Atasözleri. Dil Araştırmaları, 31: 197-214.
- Baskakov, N.A. (1958). Altayskiy Yazık. Moskva, izdatelstvo Akademiya nauk SSSR, S. 115.
- Borgoyakov, N.A. (1975). Grammatika Hakasskogo Yazıkı. Moskva, İzdatelstvo “Nauka”.
- Borgoyakov, M. İ., (1967). 40 Let Hakasskoy pismennosti. Hakasskiy Nauno-issledovatel’skiy İnstıtut Yazıkı, Literaturı i İstorii. Abakan, Hakasskoe Knijnoe İzdatelstvo, S. 80.
- Borgoyakov, M. İ. (1981). İstoniki i İstoriya İzueniya Hakasskogo Yazıkı. Abakan, Hakasskoe Otdeleniye Krasnoyarskogo Knijnogo İzdatelstvo, S. 144.
- Borodkina, İ.P. (1977). şor Dilinin Mras Lehçesindeki Sesli Harflerin Bileşimi (makale), Yazıkı Narodov Sibiri. Ministerstvo Viřęgo i Srednogo Obrazovaniya RSFSR. Kemerovskiy Universitet. Kemerova, S. 127.
- ertikova, D. (1955). Hakas Sosyo-politik Terminolojisinin Sorunları (makale). Voprosı Hakasskogo Yazıkı i Literaturı (sbornik statey), Hakasskiy Nauno-issledovatel’skiy İnstıtut Yazıkı, Literaturı i İstorii. Abakan, Hakasskoe Knijnoe İzdatelstvo, S. 170.
- Dağıstan, S. (2015). Kırgız cana Tüştük Sibir Türk Tilderindeki Cndm Kategoriyası (Doktora Tezi). Bişkek, 205 s.
- Hagge, Claude (2009). On the Death and Life of Languages. New Haven & London, Yale University Press.
- İşakov, F.G. (1957). Tuvinskiy Yazık Oçerk po Fonetike. Moskva-Leningrad, İzdatelstvo Akademiya Nauk SSSR, S. 121.
- İşakov, F.G., Palmbah, A.A. (1961). Grammatika Tuvinskogo Yazıkı, Fonetika i Morfologiya. Moskva, İzdatelstvo Vostonoy Literaturı, S.473.
- Kıdıralı, D., (2016). Kuramsal ve Genel Yaklaşımlar. Tehlikedeki Türk Dilleri I, Kuramsal ve Genel Yaklaşımlar, Ankara,Uluslararası Türk Akademisi.

- Koca S., (2016). Olgusunu Ortaya Çıkaran Etkenler ve Tehlikedeki Türk Dilleri (Makale). Tehlikedeki Türk Dilleri I, Kuramsal ve Genel Yaklaşımlar, Ankara,Uluslararası Türk Akademisi.
- Kormuşkin, İ.V. (1984). Sistemi Vremyon Glagola v Altayskih Yazıkah. Moskva, izdatelstvo «Nauka», S. 85.
- Letyagina, N.İ. (1976). Tuva Dilinde Bir Kelimesi, (makale) Sibirskiy Türkoloğičeskiy Sbornik. Sbornik Nauçnih Trudov, Novosibirsk, Akademiya Nauk SSSR, S. 227.
- Nevskaya, İ.A. (1993). Formı Deepriçastnogo Tipa v Şorskom Yazıke. Novosibirsk, İzdatelstvo Novosibirskogo Universiteta, S. 119.
- Pataçakova, D.F. (1978.). Hakas Dilinin Kızıl Lehçesindeki ‘ç’ ve ‘ın’ Sesi Üzerine, Yazıki Narodov Sibiri. Ministerstvo Vısşego i Srednogo Obrazovaniya RSFSR. Kemerovskiy Universitet. Kemerova, S. 198.
- Peler G. Y., Çelik F. (2024). Sibirya Türkçesi Altay, Hakas, Tuva ve Saha Türkçeleri Kısa Gramer ve Edebiyat (Araştırma-İnceleme), Post Yayınevi, İstanbul. s166.
- Ramstedt, G.İ. (1957). Vvedenie v Altayskoe Yazıkoznanie. Moskva, izdatelstvo inostrannoy literaturı, S. 254.
- Sarı, S.K., (2016). Tehlikedeki Dil Olgusunu Ortaya Çıkaran Etkenler ve Tehlikedeki Türk Dilleri, (Makale). Tehlikedeki Türk Dilleri I, Kuramsal ve Genel Yaklaşımlar, Ankara,Uluslararası Türk Akademisi.
- Sunik, O.P. (1971). Problema Obşnosti Altayskih Yazıkov. Leningrad, Akademiya Nauk SSSR, S. 403.
- Sunik, O.P. (1978). Oçerki Sravnitelnoy Morfologii Altayskih Yazıkov. Leningrad, Akademiya Nauk SSSR, S. 271.
- Sanceev, G.D. (1965). Razvitie Literaturnih Yazıkov Narodov Sibiri v Sovetskuyu Epohu. Ulan-Ude, Buryatskoe Knijnoe İzdatelstvo, S. 220.
- Şerbak, A.M. (1981). Oçerki po Sravnitelnoy Morfologii Türkskih Yazıkov. Leningrad, Akademiya Nauk SSSR, S. 181.
- Tatarinsev, B.İ. (1987). Smıslovie Svyazi i Otnoşeniya Slov v Tuvinskom Yazıke. Moskva izdatelstvo «Nauka», S. 198.
- Tenişev, E.R. (1988). Sravnitelno-istoričeskaya Grammatika Türkskih Yazıkov, Morfologiya. Moskva, Akademiya Nauk SSSR, S. 560.
- Yıldız, M., (2016). Kuramsal ve Genel Yaklaşımlar. Tehlikedeki Türk Dilleri I, Kuramsal ve Genel Yaklaşımlar, Ankara, Uluslararası Türk Akademisi.

EXTENDED ABSTRACT

It should be noted that the majority of the speakers of the above-mentioned languages, which are autonomous republics within the Russian Federation, speak Russian. Nevertheless, since their national identity is strong, they carry out some studies on the research and preservation of their languages. Nevertheless, these languages are among the endangered languages. Although the reforms carried out in the Russian Federation between 1991 and 2000 gave indigenous peoples-national minorities the right to use their native languages in education and mass media, the government completely restricted the use of indigenous languages in state affairs after 2000. Currently, according to Article 68 of the Constitution of the Russian Federation, republics have the right to use, preserve, and develop their mother tongues in local governments and government offices, but since the state language is Russian, local languages are suppressed as Russian is used in almost all areas. In Siberia, the possibilities for the development of the languages of more than 40 indigenous peoples in various social spheres have been extremely narrowed and they are in danger of extinction. Among them are the Altai, Tuva, Khakas, and Shor languages. Although Article (26.2) of the Constitution of the Russian Federation provides that "Everyone has the right to freely choose the language of use, communication, education and creativity", the law adopted by the Russian State Duma on July 25, 2018, provides for education in the Russian language. However, the adoption of the law does not merely give a person the right or the possibility to use any language under any circumstances. It means that to ensure the realization of these rights and opportunities, state institutions must employ specialists who speak different languages. We can say that this situation has created a real danger of extinction of the languages of Turkic peoples, whose number of speakers is decreasing day by day. This process is seen as a danger that can be faced not only in the Republics whose languages are under threat but also in other independent Republics shortly. There are other studies on South Siberian Turkic languages. However, the studies listed above are also very important in their field. The fact that most of these studies were conducted during the Soviet period shows that Siberian studies will continue in the future. For example, some studies have also been conducted in Turkey. These studies require to be analyzed as a separate subject. For example, in Ekrem Arıkoğlu's article titled 'Siberian Studies in Turkey', we can find many studies related to our subject [Arıkoğlu, 2006: 7-23]. We find it appropriate to list certain studies below: It is pleasing that scientific studies on endangered Turkic languages have started to be widely discussed in the last half-century. In the past, many studies on the languages discussed in our study were conducted during the Soviet period. After the collapse of the Soviet Union, studies on these languages have decreased to the point that they can be counted on the fingers. Therefore, the issue of endangered languages has become one of the current issues. Of course, the decrease in scientific and other studies, especially the theoretical reasons we have identified above, increases the risk of extinction of languages. Because speakers of an endangered language need books and studies published in that language. If there are no books and studies, the speakers of that language will

also disappear. However, recently, we have come across articles and papers on this subject, which have been presented within the scope of many projects or scientific activities such as conferences and symposiums. As an example, we can take the four-volume work *Turkish Languages in Danger*. The *Endangered Turkic Languages* project aims to discuss and promote the Turkic peoples, their languages, and cultures, which are relatively far away from the world agenda, under common main headings, to share information and documents with the public, and in this way to raise awareness and sensitivity about endangered Turkic languages and cultures, and to create a common academic ground and platform for further theoretical studies, documentation studies, revitalization and other activities. The increase in the number of such projects may perhaps postpone, if not completely, the extinction of some languages. Ibrahim Ahmet Aydemir, in his article titled *Altai Tuvas - A Forgotten Turkic People in the Altai*, published in 2009 in *Bilig Turkish World Social Sciences Journal*, states the following: "Turkology as a discipline includes not only the study of Turkic languages but also the study of the history, origin, religious beliefs, material and spiritual culture and socio-economic structure of Turkic peoples. In this context, the history and material cultural assets of all Turkic peoples, large and small, should be researched and analyzed by taking into account scientific data and criteria. The group called Altai Tuvas has been separated from other Tuva groups, especially the Tuvas of the Republic of Tuva, for many years. As a result of this separation and isolation, the Altai Tuvas today have their language, history, and culture (Aydemir, 2009:12). In this study, Aydemir first tried to highlight the history, origin, language, religion, and material culture of the Altai Tuvas. While presenting these, he also tried to describe the current situation of the Altai Tuvans, taking into account the latest scientific data. Gökçe Yükselen Peler and Fatih Çelik's *Siberian Turkic Altai, Hakas, Tuva, and Saha Turkic Short Grammar and Literature* examined the grammar and literature of South Siberian Turkic dialects (Peler, Çelik 2024: 166). As we have mentioned recently, there are theses as well as scientific studies on the above-mentioned languages. For example, in his thesis *Kyrgyz cana Tüştük Siberian Turkic Tilderindegi Cöndömö Kategoriyası* (2015), the case category of Kyrgyz Turkic and South Siberian Turkic dialects was analyzed (Dağistan 2015: 4-205).